

nya, a fia. A rendszer természetesen problémáival együtt élő, alkalmazható és tovább finomítható.

A z összesítő gyakorisági listából az derült ki, hogy a *K* halmaz a releváns Csáth embernévhasználatára szempontjából. Elsősorban a viszonyt (32,36%), valamint a külső, belső tulajdonságot jelölő alakok (20,46%) fordultak elő nagy számban. Ugyancsak fontosak voltak Csáth számára a hangulati töltéssel bíró, többletjelentést hordozó nevek (11,69%): *állat, apród, bolond, fickó, a kályha, kisasszony, a lovag, az öreg, a varázsló, a zsidó* stb. és a foglalkozásnevek (10,44%, l. fentebb).

Az *A* halmazban egyetlen releváns adattömb szerepelt, ez pedig a csak utónév/keresztnév kategória (12,94%: *Katalin, Margit, Anikó, Irma, Lujza*); a női nevek után a férfinevek sora egyhangú: a *Zoltán* egyszer fordul elő, a *Richard* 20-szor egyetlen novellában.

Ugyancsak fontos a becézett utónév/keresztnév kategória (8,35%). A női nevek sorában olvashatjuk a *Julcsa, a Májkó, Mariska, Maris* nevet, a férfinevek sorában a *Pali és Pistike* fordult elő.

Csáth névadása kevésbé változatos, a korban divatos és szokásos nevek fordultak elő novelláiban. Kiugró a *Richard* név sűrű előfordulása a „Fekete csönd”-ben, a név stílusát és hangzásszerkezetét tekintve tökéletesen illeszkedik a novella ismétlődésre épülő szövegszerkezetébe.

Érdemes megnézni a rendszer egyes kategóriáinak 0,00 előfordulását is, öt ilyen eset van. A vizsgált korai Csáth-novellákban egyáltalán nincs nagyon absztrakt jel (*Varázsló, Bohóc*), hangulatfelidéző név (pl. *Mély Barbara, Ékkő Lola*), beszélő név (*Ridegváry Bence, Tallérossy Zebulon, Szemérmetes Erzsók*), kiegészítővel ellátott személynév (*Timár János Kötél*), helyettesítő név (álnév, ragadványnév). A példaanyag itt természetesen fiktív.

Csáth Géza A varázsló kertje című (1908.) novelláskötetének legkorábbi darabjaira nem az ún. névvel (tulajdonnévvel) ellátott szereplők/személyek halmaza a jellemző. A konkrét halmaz (*K*) a releváns erő, ez adja Csáth emberi világának különös hangulatát.

KOVÁCS ÉVA

Kosztolányi névválasztása novelláiban

A szavak Kosztolányi műveiben külön életet élnek; elbűvölik a költőt hangzásukkal, fantáziát mozgató gazdagságukkal. Szereti valamennyit ízekre szedni, hogy azután újra összerakhassa, értelmezhesse. Őserőt érez bennük, mágikus hatást. Így játszik szeretteinek nevével is verseiben. Édesanyja nevét értelmezi a Fényes koszorúban: „akit angyali szó hív / Szépen csevegőnek, Euláliának.” Fia nevét magyarázza A bús férfi panaszaiban: „De te maradj itt és beszélj helyettem, / kit embernek neveztelek, kis Ádám.” Felesége nevét elemzi teli játékossággal hangzás, jelentés, asszociációk alapján abban a Számadás-gyűjteményben, ahol a közvetlen környezetben az elmúlással foglalkozik.

Portréalkotó tendencia nyilvánul meg regényeiben, s ezt mindenkor a cím is

jelzi: Néró, Pacsirta, Édes Anna. Néró és környezete nevei a történelemből adóttak, a Pacsirtában már ontja a beszélő neveket. A cselekmény színhelye Sárszeg, a vidékiesség, azaz az értéknélküliség, a belső üresség szimbóluma. Ugyanez a név ugyanilyen szerepkörben előfordul még az Esti Kornél III. fejezetében, a Bácska c. elbeszélésben és a Cseregi Bandi Párizsban, 1910-ben c. írásban. Költői gesztusok mögé rejtett céltalanságot takar Sársebits neve, aki a Figarót olvassa Sárszegen, de műveltsége öncélú, céltalan. Lator Margitka szubrett neve is jellemez. Az Édes Anna név választásáról így vall Kosztolányi: „Jólesett mondogatnom, leírnom. Talán azért tudtam vele annyi szeretettel foglalkozni. Én az Anna nevet régóta szerettem. Mindig a mamát hozta eszembe, azonkívül egy kacér és nagyon nőies feltételes módot is. A vezetéknev, amely ösztönösen társult melléje, nem egyéb, mint hódolatom kifejezése. A kettő együtt, vezeték- és keresztnév, a maga lágy zeneiségében egy másik ősi és végzetes szókapcsolatot idézett fel: az édesanyát.”

Kosztolányi írói elve volt, hogy az olvasót egy pillanatig sem szabad kétségek között hagyni, valamint az is, hogy felesleges szóvirágokkal is tilos fárasztani. Ezért a mondandóját mindig a legfontosabb közlendőkre hegyezte ki. Novelláiban a szó eredeti értelmében a mindennapi valóság valamilyen szempontból érdekes, újszerű eseményeit, novumait tárta fel tényszerű közlés formájában, a csehovi hagyományokhoz hűen. Ezt a tendenciát a címek is követik: gyakoriak az egyszavas címek, s e címek többsége egy-egy személynév. (A gyűjteményes kötet 225 novellájából 50.) Egyetlen keresztnév a címe 24 novellának, csak vezetéknev szerepel 4, teljes név pedig 5 novellában. 9 címben birtokos jelző a név cselekményre utaló főnév előtt (pl. Hrussz Krisztina csodálatos látogatása, Kernel Kálmán eltűnése stb.), vagy a tulajdonát képező személlyel, dologgal van kapcsolatban (Károly apja, Kása Ilona szerencséje). A címben a név a személyes kapcsolat fokát mutatja: Géza bátyám, Kati néni, avagy a címszereplőt jellemzi: X... kalandornő, értelmezővel: Béla, a buta (aliterációval még nyomatékosít is!). Azok a novellák, melyek címükben nem viselnek tulajdonnevet, sietnek már az első mondatban — a köznap hitelesség igazolásaképpen — tisztázni a főhős nevét, hovatarozását: „Ágoston, mikor bement a kávéházba, meglepődve látta, hogy a törzsasztalánál valaki ül.” (Hínár); „Elek a zsiбbasztó és tompa délutánon elaludt, ültő helyében.” (Ezüstbot); „Judás János huszonkilenc éves korában — egy sötét februári délelőttön — mondta ki első ítéletét.” (A jó bíró — kontrasztra épülő előre vetített árnyék).

A szegény kisgyermek panaszai kötetben sajátos költői megoldás a címként kiemelt tagmondat vagy mondattöredék, esetleg egyetlen szó, melyet a vers első sora folytat, s így szerves egésszé olvasztja a címet a verssel. Ezt az építkezést megtartja Kosztolányi a novelláiban is: „Péter — Feküdt az uszoda parti fövényén.”, „Erzsébet — Tizenennyolc éves korában ment férjhez egy bácskai földbirtokoshoz.”, „A szemetes — Valamikor kemény, önérzetes ember volt.”, „A gyászruhas nő — Sápadtan nézte a vihart.” A két névvel szereplő a történet egyediségét, a név nélküli két cím a tendencia általánosságát fejezi ki.

A Kosztolányi lírájában kedvelt értelmezős szerkezetek novelláiban is megtalálhatók, bár itt nem az impresszionista díszítés a céljuk, inkább az azonosítás, a közelebről megjelölés, az objektivitásra törekvés: „Vera, a kis pesztra”, „Hrussz Krisztinát, a kabaré-énekesnőt 1902. január 7-én temették el.” (a pontos dátum a hiteles-

ség érzetének keltésére szolgál a fantasztikus történetben!), „Varjú Péter, a tanyasi tanító már ősz óta töprengett azon, hogy karácsonykor milyen ajándékkal lepje meg a húgát.”, „Sámson úr, a földbirtokos, sárga selyemkabátban reggelizett a verandán.”, „Kasornya Kálmán, állás nélküli pincér”, „Suberszky Mátyás a Harc segédszerkesztője délután át szokott sétálni a Kossuth Lajos téren”. A felsoroltak novellaindító mondatok. Az első mondatot a címmel összeolvasztó változattal is használja Kosztolányi értelmezős szerkezetben is: „Mária — A szerkesztő felesége, büszkén, mint egy páva, végigsétált a szobán.”

Az Esti Kornél novellafűzér neveit vizsgálva mindjárt a címszereplő névválasztása is érdekes. Kosztolányiné visszaemlékezése szerint először Ádámmal játszva jelent meg az Esti Kornél típusú, alteregószerű képzelt figura, „hol Kornélka, hol Kálmánka, a rossz kisfiú, aki az ő másik gyermeke”. Tovább tépelődve Kosztolányiné ezt vallja: „Esti Kornél? Hogy hogyan támadt ez a név? Igazán magam sem tudnám megmondani. Talán a pesti polgár alakjából, aki nem derűs, világos, egyszerű, mint a nappal, de baljós és kétséges, akár az este, keresztneve Kornél, tehát polgár, akár Víz Kornél, Édes Anna Víz Kornélja, de sokkal-sokkal bonyolultabb és veszélyes, furcsán ön- és közveszélyes, kissé az elmebaj határán, irracionális, mint maga az emberi élet.” (K. D-né: Kosztolányi Dezső 275–6). A fantasztikumban jobban akarja bizonyítani Kosztolányi a lehetséges valóságot, ezért az Esti Kornélban több a tulajdonnév, mint egyéb novelláiban, s gazdagabb az utalás a földrajzi környezetre, valamint beszédfordulataiban híres emberekre, mitológiai illetve bibliai nevekre. Király István a következőképpen mutatja be Esti Kornélt: „Az otthontalanság tipikus helyein — vasúti kocsikban, vendéglőkben, szállodákban, albérletekben — mozgott otthonosan Esti, ez jelentette a hozzárendelt szituációt. Saját lakása alig egypár novellában volt. S még nevükkel is az otthontalanságot sugallták a rá jellemző helyek. Riasztó, rideg elnevezésű kávéházakba — a Viperá-ba, a Vitriol-ba, a Torpedó-ba, a Szíriusz-ba tért be esténként, és a Denevér szállodában volt bérelt szobája. A beszélő nevek a létállapotot tükrözték vissza: az idegenséget. Oly egyedül élt Budapesten — hangzott egy helyt róla —, mintha Madagaszkárban vagy a Fidzsi-szigeteken lakna.” (K. I.: Kosztolányi, Vita és vallomás 434).

A név karakterjelölő funkciójáról több helyen is vallott Kosztolányi. Ime néhány ezekből: „A rossz baba karrierje — A húgom utolsó babáját mi magunk kereszteltük el Bolin-nak. Nem tudtam, mit jelent ez a név, és ma sem tudom. Hiába bújom át a meséskönyveket, a szótárakat és a lexikonokat, nem találom bennük, és arra is emlékszem, hogy otthon sohase hallottam. De a névvel mindnyájan meg voltunk elégedve. Idegenszerű volt és pajkos. Kifejezte azt, hogy a baba jó családból származó, úrikisasszony, bár nem egészen idegen tőle a szófogatatlanság, a csíntalanság bocsánatos bűne.”, „Vakbélgyulladás — Hősöm neve ez: Kovács János. Sietve említtem ezt meg, mielőtt szólnék róla. A lak- és címjegyzékben legalább hétszáz embert találunk hasonló névvel. Ha elgondoljuk, hogy ezeknek az embereknek semmi közük a pörölyhöz, az üllöhöz s a kovácsmesterség egyéb kellékeihez, nem értjük, miért ragaszkodnak úgy a nevükhöz, melyben valami végtelen szomorúság, a nyelv fantáziaszegénysége nyilvánul meg. Az én emberem története is — azt hiszem — összefügg a nevével.”, „Egy magyar vidéki városban lakott Hurt ezredes. A keresztnevét senki se tudta. Még talán ő maga se. Fiatalkorában elhagyta a keresztnevét, névjegyére

ezt írta: Hurt ezredes, s azóta mindenki csak Hurt ezredesnek hívta. Ez mindenesetre snájdig és katonás.” „Hivatalos János — Ismertem gyermekkorától fogva haláláig. Természetesen nem így hívták. Én adományoztam neki ezt a nevet. Díjtalanul, mert világeletemben ő volt a személytelenség, az ügybuzgalom, a fegyelem, a fölötteseinek kijáró hódolat, a 'miszerint' egy mellékmondat élén, a savanyú, egérrágta ügyirat, melyet elmosódott tintával írtak s szemcsésen-csillogó homokkal poroztak be. ... Három fia született. Nevelési elveivel csakhamar megnyomorította őket. Kezdte ezt azon, hogy valamennyiüket különös nevekre kereszteltette, a fölöttesei után, akiket távolról reménytelen szerelemmel imádozott. Egyik fia Kunó, a másik Anasztáz, a harmadik Norbert. Szegény, hízásra hajlamos, alacsony és álomszuszék gyermekek bamba ámulattal és szuszogó értetlenséggel viselték ezt a kitüntetést, abban a biztos tudatban, hogy holtuk napjáig viselniök kell.”

Kimondottan beszélő nevei is vannak Kosztolányinak: Csutak Terka, Seprű Erzsók, Szutyok Panna ellentétben a velük egy történetben szereplő Comtesse Melanie-val, vagy Hörgő Ervin költő, émelýítően modoros versek agyalágyult öreg írója, vagy Páva Gergely, aki az ötödik fizetési osztályba lépve megkapta a méltóságos címet, s olyan fennhéjázóvá vált, hogy titulusán kívül semmi sem érdekelte; de inkább hangzásukban beszélők az általa választott nevek: Ürögi Dani hajdani költőnek elég volt egy háború, hogy hivatalnökká váljon (üreg — Ürögi). Cseregdí Bandi a vidékieség, a már említett Sárszeg képviselője, ellentétben a címbe közölt Párizssal 1910-ben, hiszen nagy terveiből csak egyetlen éjszakai mulatásra tellett, s nem is kívánt többet. Áttételesen beszélő nevek dr. Schlossiarik János, Prassz Kázmér, Zwetschke keletlen hangzásával. Különbén a tipizálás, a szürkítés, az általánosítás jegyében nem törekszik (s tudatosan teszi ezt) a különleges nevek hivalkodó használatára. Az alliteráló neveket is csak módjával használja: Judás János, Kernel Kálmán, Parno Pali, Vándory V. Valér (de ő költő!), Jancsi János. Ez utóbbiról szükségesnek érzi Kosztolányi a következőket megjegyezni: „Tessék? Kifogásoljátok a nevet? Keresettnek találjátok? Sajnálom, de csakugyan így hívják. Az élet valószínűtlen. A nevek is azok. Figyelmeztettek benneteket (Kosztolányi kiszól a novellából!), akik regényeket és elbeszéléseket írtok, hogy sohase nevezzetek egy nyárspolgárt Kovács Jánosnak s egy világhírű gordonkaművészt Timoránszky Títusznak. Az olvasó ezt nem hiszi el nektek, mert a valószínűség valószínűtlenségét érzi benne. Megfordítva talán inkább elhiszi, mert abban a valószínűtlenség valószínűségét érzi. Jó lesz ezt el nem felejtetni.” Az író, a kifejezés öntudatos alkotó művésze jogot formál magának nyelvünk egyéni használatához, s az olvasónak azt kell kutatnia, milyen mögöttes tartalom rejtőzik a szavak mögött.

MAGYARLAKI JÓZSEFNÉ

Az irodalmi névadás Szabó Magda műveiben

Az első, igazi jelentkezése óta eltelt csaknem három évtized során Szabó Magda szinte könyvtárnyi művet alkotott szépprózában és drámában; mindenképpen érdemes hát e klasszikus igényű és ígéretű életmű névadásának számbavétele. Mivel pedig az irodalmi névadás — hiszen az igazi irodalom mindig is a való élet tükre volt — szorosan